

ΑΓΩΓΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

Κυριάκου Νεοκλέους,
Έκπαιδευτικοῦ - Πρώην Λυκειάρχη

Άς ακούσουμε πρώτα ένα σχετικό απόσπασμα από τὸ «Περὶ Παιδων Ἀγωγῆς» τοῦ Πλουτάρχου:

«Υπάρχουν χωράφια ποὺ εἶναι γόνιμα ἀπὸ τὴ φύση τους. Ὅμως, ἂν τὰ παραμελήσουμε θὰ γίνουν χέρσα, ἐνῶ ἂν τὰ καλλιεργήσουμε, θὰ δώσουν ἀμέσως καρπούς. Καὶ ποιά δέντρα, ἂν ἀδιαφορήσεις γι' αὐτά, δὲν στραβώνουν καὶ γίνονται ἄκαρπα; Καὶ ποιά σωματικὴ δύναμη δὲν παραμορφώνεται καὶ φθίνει ἀπὸ ἀμέλεια καὶ τρυφή; Καὶ ποιά ἀδύνατη φύση, ὅσων γυμνάστηκαν καὶ ἐκπαιδεύτηκαν δὲν βελτιώθηκε; Ποιά ἄλογα μὲ κατάλληλη ἐκπαίδευση δὲν ἔγιναν πειθαρχικά, καὶ πόσα ἀδάμαστα δὲν ἔμειναν πεισματάρικα καὶ ἄγρια;

«Τὸ πρῶτο καὶ τὸ τελευταῖο γιὰ ὅλα αὐτὰ εἶναι ἡ καλὴ ἀγωγή κι ἡ σωστὴ παιδεία, κι αὐτὸ εἶναι ποὺ βοηθᾷ καὶ ὁδηγεῖ στὴν ἀρετὴ καὶ τὴν εὐδαιμονία. Τὰ ἄλλα ἀγαθὰ εἶναι ἀνθρώπινα καὶ μικρά. Ἡ καλὴ γενιὰ εἶναι ὠραῖο πρᾶγμα, ἀλλ' ἐξαρτᾶται ἀπ' τοὺς προγόνους. Τὸν πλοῦτο ὅλοι τὸν ἐκτιμοῦν, ἀλλ' εἶναι θέμα τύχης. Ἡ δόξα εἶναι ἐπιβλητικὴ, ἀλλ' ὄχι σταθερὴ. Τὴν ὁμορφιὰ ὅλοι τὴ θέλουν, ὅμως εἶναι πρόσκαιρη. Ἡ ὑγεία εἶναι πολὺτιμη, ἀλλ' ἀσταθὴς. Ἡ σωματικὴ δύναμη εἶναι ἀξιοζήλευτη, ἀλλὰ τὴν καταβάλλουν ἀρρώστια καὶ γηρατεία.

Διάλεξη ποὺ ἔγινε στὴ Λευκωσία πρὸς τὰ Μέλη τοῦ Ὁμίλου «ΔΕΙΠΝΟΣ ΚΑΙ ΛΟΓΟΣ».

«Ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα, καταλήγει ὁ Πλούταρχος, **μονάχα ἡ παιδεία εἶναι ἀθάνατη καὶ θεϊκή**. Στὴν ἀνθρώπινη φύση δύο εἶναι τὰ κυριότερα: **ὁ νοῦς καὶ ἡ λογικὴ** – ἀνεπηρέαστα ἀπὸ τὴν τύχη, ἀναφαίρετα ἀπὸ συκοφαντία, ἀδιάφθορα ἀπὸ ἀρρώστια, ἀπρόσβλητα ἀπὸ γεράματα. Γιατί μόνο τὸ μυαλὸ ὅσο γερνᾷ γίνεται καὶ πιὸ νέο, καὶ ὁ χρόνος, πού τὰ ἄλλα τὰ ἀφαιρεῖ, στὰ γεράματα προσθέτει τὴ φρόνηση. **Ἀκόμα καὶ ὁ πόλεμος, πού ὅλα τὰ παρασύρει σὰν χεῖμαρρος, μόνο τὴν παιδεία δὲν μπορεῖ νὰ ἀφαιρέσει.**»

Ἡ ἀγωγή καὶ ἡ ἐκπαίδευση ἀπασχολοῦσαν ἀνέκαθεν τὸν ἄνθρωπο, ἀφοῦ ἡ κάθε γενεὰ προσέβλεπε, καὶ συνεχίζει νὰ προσβλέπει, στοὺς ἀπογόνους της γιὰ μία καλύτερη κοινωνία. Προβάλλει ὅμως πάντα τὸ μεγάλο ἐρώτημα: Δίνουμε στὸ παιδί ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς ἀγωγῆς, ἐκείνη τὴν ποιότητα τῆς ἐκπαίδευσης, πού νὰ μπορεῖ νὰ τὸ μεταμορφώσει σὲ θεμελιωτὴ μίας καλύτερης κοινωνίας; Ἡ ἀπάντηση δὲν εἶναι σὲ ὅλες τὶς περιπτώσεις θετική· καὶ αὐτό, ὅχι γιατί δὲν θέλουμε νὰ ἐνεργήσουμε σωστά, ἀλλὰ κυρίως γιατί δὲν ξέρουμε τὸν τρόπο, ἢ γιατί ἱεραρχοῦμε λανθασμένα τὶς προτεραιότητές μας.

Εἶναι φανερόν ὅτι γιὰ ν' ἀνεβάσουμε τὸ ἐπίπεδο τοῦ παιδιοῦ, θὰ πρέπει πρῶτα νὰ **προσφέρουμε ἀγωγή ποιότητας**· ἀγωγή, ὅμως, πού ν' ἀρχίζει ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς γέννησης. Γιατί εἶναι τότε πού μποροῦμε νὰ ἐπηρεάσουμε τὸν ψυχοπνευματικὸ του κόσμο· τότε, πού αὐτὸς εἶναι μία **ἄγραφη πλάκα**, πάνω στὴν ὁποία θ' ἀρχίσουν νὰ ἐγχαράσσονται γνώσεις καὶ ἐμπειρίες· τότε, πού τὸ παιδί εἶναι ἓνα διψασμένο σφουγγάρι, ἕτοιμο ν' ἀπορροφήσει ὅ,τι ἐμεῖς τοῦ δώσουμε· τότε, πού εἶναι μία ζύμη μαλακὴ καὶ πού περιμένει ἀπὸ ἐμᾶς νὰ τὴν πλάσουμε καὶ νὰ τῆς δώσουμε σχῆμα καὶ μορφή.

Ο παράγων «κληρονομικότητα».

Στὴν ἐπιδίωξή μας νὰ προσφέρουμε ἀγωγή ποιότητας πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπόψη καὶ τὴν κληρονομικότητα, γιατί εἶναι αὕτὴ πού καθορίζει τὰ χαρακτηριστικά μας. Καὶ νὰ θυμόμαστε πὼς τὰ πιὸ

πολλά από αυτά είναι αποτέλεσμα **σύμπραξης κληρονομικότητας και περιβάλλοντος**. Καί στη μὲν κληρονομικότητα, οἱ ἐπιστήμονες δὲν μπορούσαν, μέχρι πρόσφατα τουλάχιστον, νὰ ἐπέμβουν· στὸ περιβάλλον ὅμως μπορούμε, καὶ ἐπιβάλλεται νὰ ἐπεμβαίνουμε, ἀφοῦ αὐτὸ ἐμπλέκεται μὲ τρόπο καθοριστικὸ τόσο στὴν ἀγωγή ὅσο καὶ στὴν ἐκπαίδευση.

Ἀλλά, τί ἐννοοῦμε ἐδῶ μὲ τὸν ὄρο **“περιβάλλον”**; Ἐννοοῦμε τὸ κάθε πρόσωπο καὶ τὸ κάθε πράγμα, μὲ τὰ ὁποῖα τὸ παιδί ἔρχεται σὲ ἐπαφή, καὶ πού ἐπηρεάζουν τὴν ἀνάπτυξη τῶν χαρακτηριστικῶν, πού κληρονομήθηκαν ἀπὸ τοὺς γονεῖς.

Ἄν ὁ ἄλφα κληρονόμησε ταλέντο γιὰ τὸ πιάνο, εἶναι τὸ περιβάλλον πού θὰ τοῦ δώσει τὴ δυνατότητα νὰ τὸ ἀξιοποιήσει (τὸ πιάνο στὸ ὁποῖο θὰ ἀσκεῖται, κι ὁ δάσκαλος πού θὰ τὸν διδάξει πῶς νὰ ἀσκεῖται). Ἄν ὁ βῆτα κληρονόμησε τὴν τάση νὰ γίνει ὑπέρβαρος, εἶναι τὸ εἶδος τοῦ διαιτολογίου καὶ τῆς σωματικῆς ἄσκησης πού θὰ καθορίσει τὸ πραγματικὸ του βάρους. Ἀκόμη καὶ τὴ νοημοσύνη πού κληρονομήσαμε, θὰ τὴν ἀναπτύξουμε, σὲ μικρὸ ἢ μεγάλο βαθμό, ἀνάλογα μὲ τίς συνθῆκες τοῦ περιβάλλοντος, μέσα στίς ὁποῖες ζοῦμε.

Δὲν ὑπάρχει, συνεπῶς, ἀμφιβολία πῶς εἶναι τὸ περιβάλλον, δηλαδὴ ἐμεῖς, πού ἐπωμιζόμαστε τὸ μεγαλύτερο βάρος τῆς εὐθύνης γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ· εἴμαστε ἐμεῖς πού θὰ τὸ πλάσουμε, θὰ τὸ διαμορφώσουμε, καὶ θὰ ἐπηρεάσουμε τὸν σχηματισμὸ τῆς προσωπικότητάς του. Ἀλλά πῶς θὰ πετύχουμε τὴν ἀνάπτυξη αὐτή; Θὰ τὴν πετύχουμε, ἂν καλλιεργήσουμε ὅλες του τίς ἱκανότητες – διανοητικές, κοινωνικές, συναισθηματικές καὶ σωματικές – **μὲ ἐνδιαφέρον, γνώση, ἀγάπη, καὶ ὑπομονή**.

Εἶναι ὅμως αὐτὴ τὴν πορεία ποῦ ἀκολουθοῦμε; Ἐφαρμόζουμε πάντα τίς μεθόδους πού πρέπει, ὥστε ν’ ἀνατρέφουμε ψυχοπνευματικῶς ὑγιῆ παιδιά, τὰ ὁποῖα νὰ ἔχουν ὁμαλές κι ἀρμονικὲς σχέσεις μὲ τὴν οἰκογένεια, τὸ σχολεῖο καὶ τὴν κοινωνία; Καὶ πάλιν ἡ

ἀπάντηση δὲν εἶναι πάντα θετική· γιατί οἱ μὲν παλαιότεροι ἀνέτρεφαν τὰ παιδιά μὲ ὑπέρμετρη αὐστηρότητα (πολλές φορές καὶ βαναυσότητα), ἐμεῖς δὲ οἱ σημερινοί, μὲ ὑπέρμετρη ἀνεκτικότητα ἢ καὶ ὑπερπροστατευτικότητα. Ὅμως, καὶ οἱ δύο αὐτὲς ἀκραῖες μέθοδοι ἔχουν ἀποδειχθεῖ ἀνεπαρκεῖς, ἀφοῦ δὲν πέτυχαν νὰ μᾶς δώσουν τὰ ἀποτελέσματα πὺ ἐπιδιώκουμε.

Φαίνεται, λοιπόν, πὺς ἡ λύση πὺ ἀπομένει γιὰ τὴ σωστή ἀνατροφή τοῦ παιδιοῦ εἶναι μία· μία, ἀλλ' ὅχι ἰδιαίτερα εὐκολη· μία λύση πὺ δὲν μπορεῖ νὰ δώσει ἄμεσα ἀποτελέσματα, ὅμως εἶναι ἡ μόνη ἐλπιδοφόρα. Καὶ ἡ λύση αὐτὴ εἶναι ἡ **στροφή πρὸς τὴ συστηματικὴ ἀγωγή ἀπὸ τῆς βρεφικῆς ἡλικίας· μία μέθοδος πὺ συνεπάγεται πληροφόρηση, χρόνο καὶ ὑπομονή, ἀλλὰ τουλάχιστον ὑπόσχεται καρπὺς· μία μέθοδος, πὺ μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι πανάκεια, ὅμως δὲν πρόκειται νὰ ἀπογοητεύσει.**

Εὐθύνη γιὰ τὴν ἀγωγή καὶ τὴν ἐκπαίδευση

Ποιοί, ὅμως, ἔχουν τὴν εὐθύνη γιὰ τὴν πρωταρχικὴ ἀγωγή τοῦ παιδιοῦ, καὶ ποιοί γιὰ τὴν περαιτέρω συνδυασμένη ἀγωγή καὶ ἐκπαίδευσή του; Τὸν βασικὸ ρόλο γιὰ τὴν ἀγωγή τὸν ἔχουν φυσικὰ **οἱ γονεῖς**, τῶν ὁποίων κύριος ρόλος εἶναι νὰ παρέχουν σ' αὐτὸ φροντίδα, ἀγάπη καὶ καθοδήγηση· παράλληλα δέ, νὰ τὸ βοηθοῦν νὰ κοινωνικοποιηθεῖ, δηλαδὴ νὰ μάθει νὰ ἐπικοινωνεῖ, νὰ ζεῖ ἀρμονικὰ μὲ τὸ σύνολο, καὶ νὰ ἐνεργεῖ μὲ λογικὴ σκέψη καὶ ὑπευθυνότητα.

Φαίνεται, ἐντούτοις, πὺς ὁ ρόλος αὐτὸς περιορίζεται μονάχα στὴ θεωρία, ἀφοῦ ἐλάχιστα ἐφαρμόζεται στὴν πράξη. Ἡ ἀλήθεια εἶναι πὺς ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο ἀνατρέφουμε τὰ παιδιά μας τώρα εἶναι ὅχι μόνο ἀνεπαρκές, ἀλλὰ κατὰ πολὺ ἀνεπαρκέστερος ἀπὸ ἐκεῖνον τοῦ παρελθόντος. Γιατί τότε, ὅταν ἀκόμα λειτουργοῦσε ἡ εὐρύτερη οἰκογένεια, οἱ νεαροὶ γονεῖς ἐκμεταλλεύονταν τὴν πείρα καὶ τὴ βοήθεια τῶν δικῶν τους, τῶν γονιῶν ἢ ἀκόμα καὶ ἄλλων συγγενῶν μὲ τοὺς ὁποίους συγκατοικοῦσαν.

Σήμερα, όμως, πού ή βοήθεια αυτή έχει σχεδόν εκλείψει, και ή χρονική διάρκεια τών ευθυνών πρὸς τὸ παιδί έχει αὐξηθεῖ σημαντικά, ή γονική φροντίδα έχει περιπέσει σὲ σχεδὸν λανθάνουσα κατάσταση· μία κατάσταση πού ἐμπνέει ὅλο καὶ σοβαρότερες ἀνυσυχίες καὶ ἀπαιτεῖ ἐπείγουσα καὶ ἀποτελεσματικὴ ἀντιμετώπιση. Καὶ μία τέτοια ἀντιμετώπιση, ἴσως νὰ μὴν εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴ βοήθεια πού θὰ μπορούσαν νὰ προσφέρουν **εἰδικές σχολές γιὰ γονεῖς**.

Σὲ τέτοιες σχολές, οἱ μέλλοντες γονεῖς θὰ πάρουν γνώσεις, πού θὰ τοὺς βοηθήσουν ν' ἀναθρέψουν τὸ παιδί μὲ τὸν καλύτερο δυνατὸν τρόπο καὶ νὰ τὸ παραδώσουν στὸ νηπιαγωγεῖο, ἔτοιμο γιὰ περαιτέρω ἀγωγή.

Ακοῦστε ἓνα δεῖγμα τοῦ τί μπορούν νὰ μάθουν οἱ γονεῖς στὴν εἰδική αὐτὴ σχολή:

Γιὰ νὰ ναι φυσιολογικὸ καὶ ὑγιὲς τὸ παιδί, πρέπει καὶ ή μέλουσα μητέρα νὰ διατηρεῖται ὑγιής. Γιατί, ἂν στὸ αἷμα της ὑπάρχει κάποια χημικὴ οὐσία, λ.χ., ἀπὸ τὸ κάπνισμα ἢ τὴ λήψη ἀχρεῖαστων φαρμάκων, αὐτὴ θὰ περάσει μέσῳ τοῦ πλακούντα καὶ στὸ αἷμα τοῦ ἐμβρύου.

Ἡ προσωπικότητα τοῦ βρέφους ἀρχίζει νὰ ἀναπτύσσεται λίγο μετὰ τὴ γέννηση καὶ συνεχίζεται στὴ διάρκεια τῆς παιδικῆς ηλικίας, ἀκόμη καὶ ὁλόκληρης τῆς ζωῆς του· καὶ ὅτι οἱ πρῶτες του ἐμπειρίες ἀσκοῦν ἐξαιρετικὰ ἰσχυρὴ ἐπίδραση στὴν ἀνάπτυξη τῆς προσωπικότητάς του.

Ἄν οἱ γονεῖς ἀνταποκρίνονται στὶς ἀνάγκες τοῦ βρέφους μὲ ἀγάπη, συνέπεια καὶ σιγουριά, θὰ τὸ βοηθήσουν ν' ἀναπτύξει αἶσθημα ἐμπιστοσύνης καὶ ἀσφαλείας. Ἄν ὅμως δείχνουν ἀνυπομονησία ἢ ἐκνευρισμό, μπορεῖ νὰ μεταδώσουν τὰ αἰσθήματα αὐτὰ καὶ στὸ βρέφος.

Στὴν ἔννοια **τῆς ἀγάπης** πρὸς τὸ παιδί περιλαμβάνεται καὶ ή πειθαρχία, δηλαδή κάποια ὀριοθέτηση στοιχειωδῶν κανόνων συμπεριφορᾶς. Ἄν τὸ παιδί μάθει ἀπὸ νωρὶς ὅτι μερικὲς ἐνέργειές του

δέν είναι αποδεκτές, θα μεγαλώσει με λιγότερα προσωπικά προβλήματα.

Για τὸ παιδί τῶν 3 ἐτῶν καὶ ἄνω, εἶναι καλὸ νὰ χρησιμοποιοῦν οἱ γονεῖς τὴν ἀμοιβὴ γιὰ πράξεις ἐπιθυμητὲς (ἕναν ἔπαινο ἢ ἕνα χάδι), καὶ τὴν τιμωρία γιὰ πράξεις ἀνεπιθύμητες (ἕνα ἔντονο ὄχι ἢ ἕνα ἀπαλὸ χτύπημα). Ἐτσι, τὸ παιδί θὰ μάθει νὰ ξεχωρίζει τίς καλὲς πράξεις ἀπὸ τίς κακές.

Θὰ μάθουν ἀκόμα οἱ γονεῖς πῶς νὰ ξεπερνοῦν τὰ προβλήματα ἐκεῖνα ποὺ ἀποτελοῦν συμπτώματα ψυχολογικῆς ἢ σωματικῆς διαταραχῆς, ὅπως εἶναι οἱ φανταστικοὶ φόβοι, ἡ ἐπιθετικότητα, ἡ βία καὶ ἄλλες ἀντικοινωνικὲς ἐνέργειες. Καὶ πῶς νὰ κατανοοῦν τὴν κρίσιμη ἐφηβικὴ ἡλικία τῶν δραματικῶν ψυχοσωματικῶν ἀλλαγῶν μετὰ τὰ δυσεπίλυτα προβλήματα ποὺ ἀκολουθοῦν: προβλήματα ὠριμότητος καὶ συμπεριφορᾶς· προβλήματα ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴ σύγχυση γύρω ἀπὸ τίς ἠθικὲς ἀξίες· καὶ προβλήματα ποὺ δημιουργοῦν στοὺς ἐφήβους οἱ καταστροφικὲς ἐπιδράσεις τῆς καλπάζουσας τεχνολογίας.

Καὶ βέβαια, θ' ἀσχοληθοῦν οἱ γονεῖς μετὰ σωρεῖα ἄλλων θεμάτων, ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ · καί, χωρὶς ἄλλο, θὰ βγοῦν ἀπ' αὐτὴ σοφότεροι καὶ ἱκανότεροι.

Το Νηπιαγωγεῖο

Στὴ συνέχεια, ἡ σκυτάλη γιὰ τὴν ἀγωγή θὰ περάσει στὰ χέρια τοῦ νηπιαγωγείου – τοῦ προσχολικοῦ αὐτοῦ ιδρύματος, ποὺ ὁ ρόλος του ἔχει δυστυχῶς παρεξηγηθεῖ. Γιατί μερικοὶ ἔχουν τὴν ἐντύπωση πῶς αὐτὸ ἐξυπηρετεῖ κυρίως τὴν ἐργαζόμενη μητέρα, ἢ ὅποια δὲν ἔχει ποῦ νὰ ἀφήσει τὸ παιδί· ἐνῶ ἄλλοι πιστεύουν πῶς, ἂν τὸ παιδί ἀποκτήσει γνώσεις ἀπὸ νωρὶς, θὰ εἶναι καλὺτερο στὸ δημοτικό. Καὶ οἱ δύο αὐτὲς ὁμάδες κάθε ἄλλο παρὰ ὀρθὴ ἀντίληψη ἔχουν γιὰ τὸ νηπιαγωγεῖο, ἀφοῦ οἱ ὑπηρεσίες του αὐτὲς ἐνέχουν μονάχα δευτερεύουσα σημασία.

Ὁ ρόλος τοῦ νηπιαγωγείου – καὶ ἐννοῶ τοῦ παιδαγωγοῦντος καὶ κατάλληλα στελεχωμένου νηπιαγωγείου – εἶναι πολὺ πιὸ σημαντικός. Ἐδῶ θὰ τεθοῦν τὰ θεμέλια γιὰ τὴ **σωματική, τὴν πνευματική, τὴν ἠθική καὶ τὴ συναισθηματική ἀνάπτυξη τοῦ παιδιοῦ** σὲ **μία κρίσιμη περίοδο**, πὺν ἀρχίζει νὰ σχηματίζεται ὁ χαρακτήρας του. Ἐδῶ ἀναμένεται νὰ **ἀναπτυχθεῖ μία ἰσορροπημένη προσωπικότητα**, καὶ νὰ **καλλιεργηθεῖ ἡ αἴσθησις** γιὰ τὶς ὑψηλὲς ἐννοιες τοῦ ωραίου, τοῦ ὀρθοῦ καὶ τοῦ δικαίου· ἐδῶ, **στὸ ἐργαστήρι αὐτὸ τῆς παιδικῆς ψυχῆς**, θὰ σφυρηλατηθοῦν τὰ **στερεὰ καὶ ἀδιάσειστα θεμέλια** τῆς **αὐριανῆς κοινωνίας**.

Ποιὰ τὰ συγκεκριμένα ὀφέλη ἀπὸ τὴ φοίτησις στὸ νηπιαγωγεῖο;

Μὲ τὰ διάφορα ἐκπαιδευτικὰ παιχνίδια πὺν διαθέτει τὸ νηπιαγωγεῖο, θὰ βοηθήσει τὸ παιδί νὰ ἀναπτύξει ὅλες του τὶς ἱκανότητες καὶ ν' ἀποκτήσει συνήθειες πὺν νὰ μετατραποῦν μελλοντικὰ σὲ κοινωνικὲς ἀξίες. Ἡ ζυγαριά, λ.χ., μὲ τὴν ὁποία ζυγίζει παίζοντας, θὰ τοῦ ὑποβάλλει τὴν αἴσθησις τῆς δικαιοσύνης· τὸ παιχνίδι γιатροῦ/νοσοκόμας, θὰ τοῦ ἐδραιώνει τὴν αἴσθησις τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς προσφορᾶς· ἄλλα παιχνίδια, εἰδικὰ σχεδιασμένα γιὰ κάθε περίπτωση, θὰ τοῦ δίνουν ἰδέες καὶ θὰ τοῦ καλλιεργοῦν δεξιότητες, θὰ τοῦ ἐμφυσοῦν, λ.χ., τὴν αἴσθησις τῆς μεθοδικῆς ὀργάνωσης καὶ τῆς ἀρμονικῆς συμβίωσης, καὶ θὰ τοῦ ὑποδείχνουν τὴν ἀξία τῆς τάξης καὶ τῆς καθαριότητας.

Τὰ ἐπιλεγμένα παραμυθᾶκια πὺν θ' ἀκούει, ὄχι μόνο θὰ τὸ ψυχαγωγοῦν, ἀλλὰ συγχρόνως θὰ ἐμπλουτίζουν τὸ παιδικὸ του λεξιλόγιο, θὰ τοῦ ἐνισχύουν τὴν ἐλεύθερη ἔκφρασις καὶ θὰ τοῦ ἐμπεδώνουν στοιχειώδεις κανόνες ἠθικῆς συμπεριφορᾶς· ἀπὸ τὴ συμμετοχὴ του σὲ ἀπλὲς ἀθλοπαιδιές, θὰ ἀντλεῖ πολὺτιμες ιδιότητες, ὅπως ἡ ἐπιμονὴ στὴν ἐπίτευξις τοῦ στόχου, ἡ συνεργασία μὲ τὴν ὀμάδα, ἡ ἀγωνιστικότητα, ἡ πειθαρχία. Τὰ δὲ ποικιλόχρωμα ὕλικά μὲ τὰ ὁποῖα θ' ἀσχολεῖται, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ στιγμιαία χαρὰ πὺν θὰ τοῦ προσφέρουν, θὰ τοῦ ἐνδυναμώνουν τὴ δημιουργικὴ φαντασία καὶ τὴν ἔφεσις γιὰ περαιτέρω ἔρευνα καὶ γνώσις.

Ἐν ὀλίγοις, Κυρίες καὶ Κύριοι, στὸ καλὸ νηπιαγωγεῖο θὰ ἀναπτυχθεῖ ἡ ἱκανότητα τοῦ παιδιοῦ νὰ μαθαίνει γιὰ τὸν κόσμον, νὰ ὀργανώνει τὶς πληροφορίες ποὺ παίρνει καί, τὸ πιὸ σημαντικό, θὰ ἀναπτυχθεῖ ἡ **ἱκανότητά του νὰ σκέπτεται**. Καὶ ἀκόμα, θὰ ἐνισχύεται ἡ αὐτοπεποίθησή του, ἡ συναίσθηση ποὺ ἔχει γιὰ τὴν προσωπική του ἀξία καί, μέρα μὲ τὴ μέρα, θὰ χτίζει ὅλο καὶ πιὸ γερὲς βάσεις γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία καὶ **τὴν ὑπευθυνότητα** ποὺ θ' ἀποκτήσει στὰ ἐπόμενα στάδια τῶν σχολικῶν του χρόνων.

Τὸ Δημοτικὸ καὶ τὸ Γυμνάσιο / Λύκειο

Παράλληλα μὲ τὴ συνέχιση τῆς ἀγωγῆς, τὸ παιδί θ' ἀρχίσει τώρα νὰ δέχεται καὶ προγραμματισμένη ἐκπαίδευση· θ' ἀρχίσει νὰ ἀποκτᾷ γνώσεις, νὰ προβληματίζεται, καὶ νὰ ἐρμηνεύει φαινόμενα καὶ καταστάσεις. Θὰ δέχεται μία προγραμματισμένη μάθηση, ποὺ ἀναμένεται νὰ ὀδηγήσει γρηγορότερα καὶ ἀποτελεσματικότερα στὴ γενικότερη παιδεία, ποὺ εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ἀγωγῆς καὶ τῆς ἐκπαίδευσης· μία προγραμματισμένη μάθηση, ποὺ νὰ ὀδηγήσει σὲ ἐκείνη τὴν παιδεία ποὺ λέγεται μόρφωση (**ἀπὸ τὸ μορφώνω, ποὺ σημαίνει δίνω μορφή στὴν ψυχικὴ ὑπόσταση καὶ ὀλοκληρώνω τὸ ἠθικὸ, ψυχικὸ καὶ πνευματικὸ «ἐγώ»**· μία προγραμματισμένη μάθηση, ποὺ νὰ ὀδηγήσει σ' ἐκείνη τὴν ἀνατροφή ἢ ὁποῖα, κατὰ τὸν Σωκράτη, **σπρώχνει ἀπὸ παιδί τὸν ἄνθρωπο στὴν ἀρετὴ, καὶ τὸν κάνει νὰ ἐπιθυμεῖ ἔντονα νὰ γίνῃ ὁ τέλειος πολίτης**.

Καὶ τὴ μόρφωση αὕτη, ἀγαπητοὶ ἀκροατές, θὰ τὴν ἀντλήσει τὸ παιδί ὄχι ἀπὸ ὁποιαδήποτε ὠφελιμιστικὰ μαθήματα - ποὺ εἶναι βέβαια καὶ αὐτὰ ἀπαραίτητα γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῶν ἐπαγγελματικῶν ἀπαιτήσεων· θὰ τὴν ἀντλήσει, κυρίως, **ἀπὸ τὰ μαθήματα ποὺ ἐνέχουν ἀνθρωπιστικὸ χαρακτήρα καὶ ποὺ προσφέρουν αἰσθητικὴ ἀγωγή**· ἐκεῖνα τὰ μαθήματα ποὺ τρέφουν τὸν νοῦ καὶ τὴν ψυχὴ· ἐκεῖνα τὰ μαθήματα ποὺ τὰ λέμε κύρια καὶ τὰ ὁποῖα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ λογοτεχνία, τὴν ἱστορία, τὴ φιλοσοφία, τὴ μου-

σική, τὴν τέχνη, διαμορφώνουν τὸ ἦθος, ἐξανθρωπίζουν, ἀπελευθερώνουν τὶς καλλιτεχνικὲς δυνάμεις, **καὶ δίνουν ἀληθινὸ νόημα στὴ ζωή**. Εἶναι, συνεπῶς, λογικὸ τὰ ἐπίλεκτα αὐτὰ μαθήματα νὰ ἔχουν μία καλύτερη θέση στὸ πρόγραμμα τοῦ σχολείου - τοῦ κά-θε τύπου σχολείου· γιατί αὐτά, ὅπως λένε οἱ ἐπαῖοντες, ἀπὸ τὴ φύση τους:

Ἀναπτύσσουν τὶς αἰσθήσεις τοῦ μαθητῆ, ὥσπου αὐτὲς γίνουν ὑπηρετές τοῦ πνεύματος καὶ τῆς θέλησης.

Καλλιεργοῦν τὶς ἱκανότητες τῆς καρδιάς καὶ τελειοποιοῦν τὶς ὑψηλὲς μορφές τῆς σκέψης, τῆς αἰσθησης καὶ τῆς πράξης, ὥστε νὰ ἀποκτήσει ὁ μαθητὴς καθαρότητα πνεύματος, διορατικότητα, θάρρος, εὐκρίνεια καὶ ἀγάπη γιὰ ὅλους. Καὶ ἀκόμα, γιατί:

Προάγουν τὴν αἰσθησιμότητα τοῦ ωραίου, ἢ ὁποῖα θὰ διευρύνει καὶ θὰ ἐξωραΐσει τοὺς ὀρίζοντες τῆς ζωῆς - θὰ βοηθήσουν, δηλαδή, τὸ παιδί νὰ ἐλέγξει πάθη καὶ ἀδυναμίες καὶ νὰ βάλει τάξη στὴ ζωὴ του· καὶ θὰ τοῦ ἐπιτρέψουν νὰ δεχτῇ τὶς ἀξίες καὶ τοὺς κανόνες τῆς κοινωνικῆς συμπεριφορᾶς, ἔτσι πὺ νὰ μπορεῖ νὰ συμβιώνει ἀρμονικὰ μὲ τὸ κοινωνικὸ σύνολο.

«Τὸ ἐλληνικὸ ρητὸ **ΓΝΩΘΙ ΣΑΥΤΟΝ**», λέγει Ἄγγλος παιδαγωγός, «ἴσως νὰ ἦταν κάποτε πολυτέλεια, τώρα ὅμως εἶναι ἀναγκαῖότητα· γιατί ὁ ἄνθρωπος μόνο τότε μπορεῖ νὰ προσαρμοστῇ πρὸς τὸ συνεχῶς μεταβαλλόμενο περιβάλλον, ἂν γνωρίζει καλὰ τὸν ἑαυτὸ τοῦ· ἂν, δηλαδή, γνωρίζει τὶς ἐπιθυμίες του, τὶς παρορμήσεις του, τὰ κίνητρα καὶ τὶς ἀνάγκες του, καὶ ἂν καταστῇ σοφότερος, συνετότερος καὶ πλουσιότερος σὲ αὐτοπεποίθηση - μὲ λίγα λόγια, ἂν γίνῃ συναισθηματικὰ ὥριμος. Κι εἶναι, κατὰ τοὺς ψυχολόγους, συναισθηματικὰ ὥριμος ἐκεῖνος πὺ ἔχει πετύχει ἀρμονικὴ σχέση μετὰ τῶν βασικῶν ἀναγκῶν του, τοῦ περιβάλλοντος, καὶ τῶν ἰδανικῶν του, καὶ πὺ μπορεῖ νὰ ἐπιστρατεύῃ τὸ μέγιστο τῶν ἐνεργειῶν του, γιὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ χρησιμὴ ἐργασία, οἰκογενειακὴ προσαρμογὴ καὶ ἀλτρουιστικὴ ζωή».

Τὸ παράδειγμα

Ἀλλά, κυρίες καὶ κύριοι, τὴ μόρφωση αὐτὴν θὰ τὴν πάρει ὁ μαθητὴς ὄχι μονάχα ἀπὸ τὰ ἀνθρωπιστικὰ μαθήματα καὶ τὴν αἰσθητική ἀγωγή. Θὰ τὴν πάρει καὶ ἀπὸ μία ἄλλη, ὄχι λιγότερο σημαντική πηγή: **τὸ καλὸ καὶ τὸ χρήσιμο παράδειγμα τῶν μεγαλυτέρων**. παράδειγμα, δηλαδή, ὡς πρὸς τὴν καθημερινὴ συμπεριφορά, τὴν ἐργατικότητα, τὴν ὑπευθυνότητα, τὴ συνέπεια, τὴν ἐντιμότητα, τὸν σεβασμὸ.

Εἰδικὰ γιὰ τὸν σεβασμὸ, ἡ ἔλλειψη τοῦ ὁποίου γίνεται ὅλο καὶ πιὸ ἐκδηλη στὶς μέρες μας, γράφει ὁ Πλάτων: **“Αὐτὴ ἡ ἀρετὴ”**, ὅτι δηλαδή οἱ νέοι πρέπει νὰ σέβονται τοὺς μεγάλους, “δὲν κληροδοτεῖται μὲ συμβουλές. Ὁ φρόνιμος νομοθέτης θὰ ‘πρεπε μᾶλλον νὰ συμβουλευεῖ τοὺς μεγαλυτέρους νὰ σέβονται κι οἱ ἴδιοι τοὺς νέους, καὶ προπάντων νὰ προσέχουν μήπως κάποιος δεῖ ἢ ἀκούσει ἕναν μεγαλύτερο νὰ λέγει ἢ νὰ κάνει κάτι αἰσχρὸ· γιατί, ἐκεῖ ὅπου οἱ ἡλικιωμένοι συμπεριφέρονται χωρὶς αἰδῶ, δηλ. χωρὶς ντροπή, ἀναγκαστικὰ καὶ οἱ νέοι θὰ συμπεριφέρονται χωρὶς αἰδῶ. Αὐτὸ ποὺ ἔχει σημασία γιὰ τὴν ἀγωγή τῶν νέων, ἀλλὰ καὶ γιὰ μᾶς τοὺς ἰδίους, καταλήγει ὁ φιλόσοφος, δὲν εἶναι μονάχα νὰ δίνουμε συμβουλές, ἀλλὰ αὐτὰ ποὺ συμβουλευοῦμε τοὺς ἄλλους νὰ τὰ ἐφαρμόζουμε κι ἐμεῖς.”

Πηγὲς παραδειγματισμοῦ

Ἀπὸ ποιούς, ὅμως, παραδειγματίζονται τὰ παιδιά; Δὲν θ’ ἀναφερθῶ στὸ εὐρύτερο περιβάλλον, οὔτε καὶ στὰ μέσα μαζικῆς ἐνημέρωσης. Θὰ περιοριστῶ μονάχα σὲ δύο πηγές, ποὺ εἶναι οἱ πιὸ βασικές. Τὸ παιδί εἶναι φυσικὸ νὰ παραδειγματίζεται **κυρίως ἀπὸ τοὺς γονεῖς**, μὲ τοὺς ὁποίους (ἢ μὲ ἕναν ἀπὸ τοὺς ὁποίους) συνήθως θέλει νὰ ταυτιστεῖ. Αὐτὴ δὲ ἡ τάση τοῦ παιδιοῦ γιὰ ταύτιση, δεσμεύει τοὺς γονεῖς νὰ συμπεριφέρονται μὲ φρόνηση, ἀλλὰ καὶ μὲ συνέπεια, τόσο στὸ τί λένε, ὅσο καὶ στὸ τί πράττουν· καὶ τοὺς δεσμεύει ἀκόμα νὰ δείχνουν, κατὰ τὸ δυνατόν, τὶς θετικές τους

μόνο ιδιότητες, γιατί ἔτσι τὸ παιδί θὰ μάθει νὰ βλέπει καὶ τὸν ἑαυτό του μὲ τρόπο θετικό.

Κατὰ δεύτερο λόγο, ἰσχυρότατο παράδειγμα γιὰ τὸ παιδί εἶναι ἐκεῖνο τοῦ σχολείου· γιατί στὴν κρίσιμη περίοδο τῆς σχολικῆς του ζωῆς, εἶναι κυρίως **τὸν δάσκαλο πὺν ἔχει ὡς πρότυπο, καὶ εἶναι αὐτὸν πὺν μιμεῖται σὲ κάθε τοῦ ἐκδήλωση.** Ἔτσι, ὁ ἐκπαιδευτικὸς ἔχει χρέος ὅχι μόνο νὰ διδάσκει μὲ ἱκανότητα καὶ εὐσυνειδησία· ὅχι μόνο νὰ εἶναι ὁ σοφὸς καθοδηγητής, πὺν νὰ ἐμπνέει τοὺς μαθητές του καὶ νὰ ἐμφυσᾷ σ' αὐτοὺς τὸ πάθος τῆς γνώσης καὶ τῆς ἔρευνας· ὅχι μόνο νὰ εἶναι ὁ δεξιότηχνης **παιδαγωγὸς πὺν νὰ προσφέρει ἠθικὴ ἀγωγή καὶ μάθηση ἐνεργητικὴ** - πέρα ἀπὸ ὅλα αὐτά, ὁ καλὸς ἐκπαιδευτικὸς ἀναμένεται νὰ προσφέρει **καὶ τὸν ἑαυτό του ὡς ὑγιὲς παράδειγμα πρὸς μίμηση· παράδειγμα στὸν τρόπο πὺν ἐκφράζεται, πὺν συμπεριφέρεται, πὺν ζεῖ καὶ κινεῖται μέσα καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖο.**

Θὰ διερωτᾶστε, τώρα, φίλοι μου· μποροῦμε, πράγματι, νὰ ἀπαιτοῦμε τόσα πολλὰ ἀπὸ τὸ σχολεῖο καὶ τὸν δάσκαλο; Καὶ βέβαια μποροῦμε, ὅσο καὶ ἂν χρειαστεῖ ν' ἀγωνιστοῦμε. Καὶ ὀφείλουμε νὰ ἀγωνιστοῦμε γι' αὐτὸ· ἀφοῦ, ὕστερα ἀπὸ τοὺς γονεῖς, εἶναι τὸ σχολεῖο πὺν θὰ πλάσει τὴν ψυχὴ τοῦ παιδιοῦ, πὺν θὰ τοῦ δυναμώσῃ τὸ πνεῦμα καὶ θὰ τὸ ὀλοκληρώσῃ ὡς ἄνθρωπο· εἶναι τὸ σχολεῖο, πὺν μὲ τὸ ποιὸν τῆς διδασκείας ὕλης καὶ μὲ τὸ ποιὸν τῶν διδασκόντων, θὰ ἀλλάξῃ ἀργὰ ἢ γρήγορα καὶ τὸ ποιὸν τοῦ μαθητῆ.

Τὸ ἔργο τοῦ σχολείου εἶναι, ἀναμφισβήτητα, ἰδιαίτερα σημαντικό, γιατί ἡ ἐπίδρασή του δὲν ἀσκεῖται στὸν μαθητὴ μονάχα ὅσο διαρκεῖ ἡ φοίτηση, ἀλλὰ συνεχίζεται ἀπὸ γενεὰ σὲ γενεὰ, ἀνέγγιχτη καὶ ἄφθαρτη ἀπὸ τὸν χρόνο· **καὶ εἶναι τὸ ἔργο τοῦ σχολείου ἐξεχόντως σημαντικό, γιατί ἐπάνω σ' αὐτὸ ἐδράζεται ἡ ἀνάπτυξη, ἡ ἐλευθερία καὶ ἡ εὐτυχία κάθε ἀτόμου, ἡ ποιότητα τῆς κοινωνίας καὶ ὁ πλοῦτος τῶν ἐθνῶν.**

Γιὰ τὸ ἔργο τοῦ καλοῦ σχολείου ἔχει λεχθεῖ ὅτι: “Ἄν, ὡς γλύ-

πτης, δουλέψεις τὸ μάρμαρο, αὐτὸ μία μέρα θὰ χαθεῖ· ἂν, ὡς χαλ-
κουργός, δουλέψεις τὸν χαλκό, ὁ χρόνος θὰ σβήσῃ τὸ ἔργο σου· καὶ
ἂν, ὡς ἀρχιτέκτων, χτίσεις ναοὺς, κάποτε κι αὐτοὶ θὰ γίνουν σκόνη.
Ἀλλὰ ἂν, ὡς δάσκαλος, ἐργαστεῖς πάνω στὶς ἀθάνατες ψυχὲς τῶν
νέων, ἂν τοὺς ποτίσεις μὲ πνεῦμα, ἂν τοὺς δώσεις μία σωστὴ ἀντί-
κριση τῆς ζωῆς καὶ τοὺς κάνεις ν' ἀγαποῦν τὸν κόσμον, σκαλίζεις
πάνω στὶς πλάκες αὐτὲς κάτι ποὺ θὰ μένει στὴν αἰωνιότητα.”

Μέτρα ποὺ πρέπει νὰ ληφθοῦν

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν λεχθέντων, πιστεύουμε πὼς ἐπιβάλλεται νὰ
ληφθοῦν τὰ ἀκόλουθα μέτρα:

- 1) Νὰ ἐνθαρρυνθεῖ ἡ ἴδρυση **σχολῶν γονέων ἀπὸ τὸ Κράτος ἢ ἀπὸ ἰδιωτικὰ κολέγια.**
- 2) Νὰ αὐξάνονται μὲ ταχύτερο ρυθμὸ ἐτησίως **τὰ κρατικὰ νη-
πιαγωγεῖα,** καὶ νὰ ἐπιχορηγοῦνται ὅσα ἀπὸ τὰ ἰδιωτικὰ ἀξι-
ζουν, ὥσπου καλυφθοῦν ὅλες οἱ ἀνάγκες.
- 3) Οἱ νηπιαγωγοὶ νὰ ἐπιλέγονται βάσει τῶν ἐνδεδειγμένων κρι-
τηρίων γιὰ τὸ ὕψιστο λειτούργημά τους.
- 4) Νὰ ἀναθεωρηθοῦν τὰ ἀναλυτικὰ προγράμματα ὅλων τῶν
βαθμίδων καὶ τύπων σχολείων, μὲ μεγαλύτερη ἔμφαση **στὰ
ἀνθρωπιστικὰ μαθήματα καὶ ἐκεῖνα ποὺ προσφέρουν αἰσθη-
τικὴ ἀγωγή.**
- 4) Νὰ παρέχεται πληρέστερη παιδαγωγικὴ ἐπιμόρφωση σὲ ὅσους
ἐκπαιδευτικοὺς τὴν χρειάζονται.

Καὶ τελειώνω, Κυρίες καὶ Κύριοι, μὲ μία σοφὴ ρήση τοῦ με-
ταρρυθμιστῆ Λουθήρου: «Γιὰ **κάθε** δουκάτο, (χρυσὸ νόμισμα)
λέει, ποὺ **ξοδεύουμε** γιὰ τὴν **ἀνέγερση πόλεων καὶ φρουρίων,**
πρέπει νὰ ξοδεύουμε ἑκατὸν γιὰ τὴν ὀρθὴ ἀγωγή ἑνὸς καὶ μόνο
νέου· γιατί ὁ καλὸς καὶ συνετὸς πολίτης εἶναι ὁ πολυτιμότερος
θησαυρὸς τοῦ κράτους, καὶ **ἀξίζει** πολὺ περισσότερα ἀπὸ ὅσο
ἀξίζουν μεγαλοπρεπὴ ἀνάκτορα ἢ σωροὶ ἀπὸ ἀσήμι καὶ χρυσό».